

Mázik Adrienn

A POSZTMODERN TÁRSADALOM JELENSÉGEINEK TÁRSADALOM-LÉLEKTANI MAGYARÁZATA

*Pikó Bettina: Kultúra, társadalom és lélektan.
Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003*

Napjainkra a modernizáció pozitív és negatív hatásait egyre tisztábban értelmezik a különböző tudományágak, melyek kellő objektív rálátás, valamint időbeli távlat nélkül is pontos diagnózist képesek adni korunk történeti, társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális stb. változásairól, illetve azok következményeiről. Ehhez egyrészt segítséget nyújt a tudományágak számára kialakított és rendkívül gyorsan bővülő terminológiai készlet, másrészt pedig a tudományos életben egyre népszerűbbé váló interdiszciplináris megközelítés alkalmazása és terjedése.

Mindezek a törekvések jellemzik Pikó Bettina tartalmas és kimerítő munkáját a posztmodern társadalom mindennapjait meghatározó jelenségekről. E jelenségek egyik csoportját olyan intézmények alkotják, amelyeket korábról örökölt jelen társadalmunk, de tartalmuk, valamint a hozzájuk kapcsolódó értékrendszer a modernizáció hatására megváltozott (például a vallás, egyenlőtlenségi rendszerek). Másik csoportba tartoznak azok a fogalmak, intézmények, amelyek a posztmodern társadalomban alakultak vagy alakulnak ki és hatásuk, befolyásuk által alakul mindennapi életünk (például globalizáció, elidegenedés). Ezek mellett pedig olyan jelenségek is megvilágításba kerülnek, amelyek a posztmodern társadalom individuumainak pszichikai állapotára vonatkoznak (például mentális zavarok, depresszió, szorongás). A kötet újszerűségét azonban nem e jelenségek számbavétele adja, hanem a társadalmi jelenségek újfajta módszertani megközelítése, melyet a szerző társadalom-lélektannak nevez.

A társadalom-lélektani megközelítés lényege az a szemléletmód, amely az egyén pszichikai állapotának, viselkedésének megértését a társadalmi valóságban keresi. A módszert maga a szerző is kísérletnek tartja, mellyel azt igyekszik bizonyítani, hogy a társadalom és a kultúra hatással van az egyén személyiségére és magatartására. A fogyasztás, mint az életformát, életvitelt és napjaink értékrendszerét meghatározó gyakorlat, a posztmodern társadalmi valóság kulcsfogalma, amely olyan életérzést alakít ki, melyben az egyéni viselkedés alárendelődik a fogyasztói társadalom civilizációs szabályainak, miközben ezzel a folyamattal ellentétesen ható individualizáció korát éljük. Ez a paradoxon, a felgyorsult ütemű civilizáció és ennek következménye, a feltartóztathatatlan és visszafordíthatatlan globalizáció válságjelenségek számtalan formáival jár együtt, amely minden társadalmi alrendszeret érint. Ezt a folyamatot eddig a tudományok saját szakáguknak megfelelően analizálták, Pikó Bettina azonban úgy látja, hogy korunk változásai olyan hatással vannak az egyén személyiségére, hogy az a szüntelen alkalmazkodás miatt az adaptációs technikáit kimerítve válságot él át, ennek következtében mentális és biológiai egészsége veszélybe kerül. Éppen ezért a lélektant és a társadalomelemzést szükséges összekapcsolni ahhoz, hogy tisztán lássuk az egyéni viselkedés okait, melyek elsődlegesen a társadalomban zajló folyamatok.

A szerző orvos-szociológusként és magatartáskutatóként az interdiszciplináris megközelítés híve az emberi viselkedés vizsgálatakor. Könyvében a Durkheim által tudományosan megalapozott társadalmi tény fogalmára építve, és a biologizmust, valamint a pszichologizmust tudatosan kerülve indokolja, hogy a társadalomban élő és attól elválaszthatatlan egyén problémái a társadalom problémáiból eredeztethetők. Az egyén ugyanis olyan szociokulturális térben él, melyben a kollektív tudat által őrzött viselkedési és adaptációs normák, valamint a gyors alkalmazkodást követelő civilizációs folyamat, a változó, illetve egyre gyakoribb átmeneteket mutató társadalom közé ékelődik. Az újfajta civilizációs feltételek újfajta kihívást jelentenek, melyek fokozzák az adaptáció tempóját, felemésztik bázisát, az ezzel járó kudarc pedig pszichoszociális problémákhoz vezet.

A mű értékét és élvezhetőségét növeli az a szemléletmód, amely a társadalom tagjai által negatívan értékelt jelenségeket, fogalmakat, folyamatokat igyekszik pozitívan, azaz nem elutasítóan és tagadóan értelmezni. A szerző azt sugallja, hogy érdemes törekedni a történelmi, társadalmi változások elfogadására, mert személyiségünk fejlődése csak így biztosítható. A mentális és biológiai egészség megőrzése érdekében irányelveket fogalmaz meg, melyek közül kiemeli az egyének és közösségek közötti harmonikus, kontrollteremtő viszony jelentőségét a posztmodern korban optimálisan működő életmód kialakításához. Arra ösztönöz, hogy megértsük, figyeljük, és aktívan éljük korunkat, tegyük ismerőssé környezetünket, s ne riadjunk vissza a civilizáció negatív hatásaitól. A válságjelenségek olykor anómiás állapotokat; átmeneti értéknélküliséget, bizonytalanságot teremtenek. Pikó szerint azonban az egyének nem kell a válságot anómiaként átélni, mert a válság is formál, alakít és teremt, és a társadalom feladata, hogy adaptációs technikákat ajánljon tagjainak a pozitív erők felismerésére. Ezért hangsúlyozza a szerző, hogy életminőségünk csak akkor biztosított, ha magunk is részt veszünk a társadalmi valóság alakításában.

A kötet fejezetei a posztmodern társadalom egy-egy jellegzetes problémáját vetik fel, minden jelenséget a társadalom-lélektan módszerével vizsgálva. Az első fejezetben a szerző tisztázza a társadalom-lélektan célját, létjogosultságát és helyét a modern tudományok között. A következő fejezetek a posztmodern életformát kialakító fogyasztói társadalom és kultúra ismérveit mutatják be, valamint azt, hogy az individualizált társadalomban élő egyén hogyan éli meg a külső kontroll kényszereit, a globalizáció által okozott identitásválságot. Majd a szerző felveti a kérdést, hogy az egyén hol tudja magát elhelyezni korunk egyenlőtlenségi rendszereiben, mit választ a társadalom által felkínált életmód-stratégiák közül, hogyan értékeli relatív társadalmi helyzetét, és mindemellett képet kapunk arról is, hogy a relatív-szubjektív jólétnek, vagy hátránynak milyen pszichoszociális következményei vannak. A szerző rávilágít arra, mit jelent ma az elidegenedés, vagy a szekularizáció fogalma, milyen következményei vannak a tradicionális közösségi formák felbomlásának, és a társas kapcsolatok, együttélési formák átalakulásának. Vizsgálat alá veszi a hagyományos vallásosság eltűnésének, átalakulásának következményeit, az eszmény és az eszményképek fogalmának tartalmi átformálódását. A továbbiakban a mentális zavarok kialakulásához vezető társadalmi tényezőket igyekszik feltárni, részletesen foglalkozik a depresszió, a stressz, a szorongás társadalom-lélektani hátterével. A könyvben olvashatunk a történelmi valóságban is manifesztálódott demokratikus és diktatórikus vezetési stílus társadalom-lélektanáról, melynek kapcsán a szerző felveti azt a dilemmát is, hogy a

meghatározott személyiségjegyek mellett mekkora szerepe van a társadalmi környezetnek és a történelmi meghatározottságnak a demokratikus vagy a tekintélyelvű politikai rendszerek kialakulásában. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy az olyan átmeneti társadalmak, mint a magyar társadalom – melynek átmenetiségét a poszt szocialista időszak jelzi – nehezebben birkóznak meg a civilizációs kihívásokkal. Emiatt a társadalom egyfajta társadalom-lélektani krízist él át, amelyből csak úgy lehet kikerülni, ha a társadalom felismeri a közösségi kontroll segítségével történő egészségmegőrzés- és fejlesztés előnyeit és szükségességét, valamint bizonyos fokú szemléletváltással a demokratikus politikai rendszer megteremtése után életszemléletét is a demokratikus értékekhez igazítja.

A mű érthetőségét, átláthatóságát a logikusan rendszerezett, rövid fejezetek segítik. A hivatkozott szakirodalom rendkívül széles köre nagyfokú szociológiai és pszichológiai műveltségre utal, valamint az egész művön érezhető, hogy a szerző magabiztosan alkalmazza egy-egy tudományág terminológiai rendszerét.

Pikó Bettina könyve a posztmodern társadalom problémáinak megértésére törekszik. Az alapvetően optimista hangvételű, pragmatikus szemléletű mű, olyan tudományos munka, amely segít megismerni saját korunkat. Az ismerős, de megfoghatatlannak tűnő jelenségeket úgy teszi érthetővé, hogy közben felkínálja a továbbgondolás, az önálló felismerés és a „rádöbbenés” lehetőségét.